

STAT OCH INDIVID I SVENSK VÄLFÄRDS- POLITISK HISTORIE- SKRIVNING

Af Urban Lundberg
& Mattias Tydén

Der er to versioner af historien om den svenske velfærdsstat: "traditionalisternes" og "kritikerne". Artikel argumenterer for en tredje, der lægger vægt på en mere nuanceret forståelse af velfærdsstatens udvikling.

Sverige har namn om sig att vara ett land präglat av politisk demokrati, social välfärd och ekonomisk jämlikhet. Denna ryktbarhet har rötter tillbaka till början av 1930-talet när intellektuella i bland annat Frankrike och USA vände sina blickar mot Sverige för att skapa nya argument i sina respektive inhemska debatter. Det kanske mest välkända exemplet är den amerikanske journalisten Marcus Childs bok om "Sweden the Middle Way" från 1936 där han stakade ut den medelväg mellan kommunism och kapitalism som med tiden integrerades i den svenska självbildens.

Föreställningen om en svensk medelväg eller modell är alltså inte en uteslutande inhemska konstruktion. Dess framträdande måste förstås i ett vidare sammanhang, där samspelet med utländska betraktare och kommentatorer inte får undervärderas. Svensk blandekonomi med dess avancerade arbetsmarknadspolitik, korporativa arrangemang, universella socialförsäkringssystem och skattefinansierade offentliga sektor blev en förebild för politiska krafter i andra delar av världen. På senare år har jämställdheten mellan kvinnor och män fogats in i de svenska särdragen. Familjepolitiken med en generös föräldraförsäkring och offentlig barnomsorg har i hög grad väckt omvärldens intresse. Inte ens 1990-talets ekonomiska kris med höga arbetslöshetsnivåer och genomgripande förändringar i välfärdssektorn har ändrat på detta. Numera framställs Sverige som ett lyckat exempel på hur omfattande sociala system kan anpassas till nya socioekonomiska förutsättningar.

Men det finns också en annan version av den svenska modellens historia. Enligt denna har kollektivismen en lång tradition i Sverige, medan individers och minoriteters intressen har kommit på undantag. Denna kritiska hållning förstärktes under 1990-talet, bland annat som en följd av den allmänna omvärderingen av europeisk historia sedan järnridån fallit och gamla sanningar börjat omvärderas. I Sverige var det framför allt välfärdssystemet och dess historiska rötter som sattes under lupp. Avslö-

janden om folkhemmets "mörka sidor" – steriliseringspolitiken inte minst – lade nya karaktärsdrag till den svenska modellen: en strävan efter effektivitet och perfektion och medborgarens utsatthet för en godtycklig maktutövning. Folkhemmets framgångssaga skrevs successivt om.

Denna artikel tar sin utgångspunkt i dessa två olika versioner av hur den svenska välfärdspolitiken växte fram. Vi har valt att kalla dem den traditionella (eller demokratiska) hållningen, respektive det kritiska (eller konstitutionella) angreppssättet. De skiljer sig åt framför allt i sin syn på demokratibegreppet och i den olika inställningen till individuella rättigheter. Enligt traditionalisternas framgångssaga har parlamentarisk demokrati och socialdemokratisk välfärdspolitik lyft medborgaren ur Fattigsveriges armod. Individen blev fri i takt med att hans sociala rättigheter garanterades. Enligt konstitutionalisterna, å andra sidan, ledde samma process till att fundamentala rättigheter fördes åt sidan. Storskaliga välfärdsprogram har visserligen förbättrat de sociala villkoren, men på bekostnad av individuell frihet och personliga valmöjligheter. Den parlamentariska demokratins majoritetsbeslut har uteslutit alternativa lösningar.

Vi är självfallet inte de första som påstår att det går att utskilja en grundläggande dikotomi i diskussionen om den svenska välfärdsstaten. Inte heller gör vi anspråk på originalitet, när vi hävdar att denna skiljelinje går att knyta till de klassiska frågorna om var ett samhälle placerar balanspunkten mellan stat och individ, eller huruvida rättigheter till sin natur är eviga eller produkten av tillfälliga mellanmänniska överenskommelser. Den historiografiska motställning som uppmärksammas här har diskuterats också av andra svenska forskare, även om de beteckningar man satt på de olika lägren skiftat, analysen varierat och slutsatserna pekats åt olika håll.²

Vårt syfte går dock längre än till att lyfta fram de två olika versionerna av den svenska välfärdsstatens historia. Vi vill också diskutera deras brister och möjliga alternativ. Vi menar att såväl det traditionella som det kritiska

angreppssättet innehåller två viktiga begränsningar: de är alltför reduktionistiska och de har varit alltför påverkade av anhängarnas ideologiska utgångspunkter. Genom att ifrågasätta traditionalisters och kritikers övergripande tolkningsram kring folkhemmet, och genom att i stället bejaka att den svenska modellen har varit motsägelsefull, öppnar sig vägen för nya sätt att tolka det svenska 1900-talets historia.

Demokrati och välfärd. Traditionalisterna

Traditionalismen inom svensk välfärdsforskning och debatt står i intim förbindelse med två övergripande sociala och politiska processer som följt Sveriges väg in i det moderna. För det första Sveriges utveckling från ett fattigt bondesamhälle i Europas utkanter till en modern välfärdsstat som väcker omvärldens intresse och beundran. För det andra socialdemokratins förändring från en subversiv rörelse riktad mot det rådande klassamhället till ett brett folkligt, statsbärande parti med makt och inflytande.

Sammantaget ligger förståelsen av dessa processer till grund för en "stor berättelse" som genererat omfattande forskning inom skilda vetenskapliga discipliner – inte bara historia. Exempelvis är sociologins framväxt i Sverige oupplösligt förenad med den offentliga sektorns framväxt och expansion. På liknande sätt har den statsvetenskapliga forskningen om partiväsendets formering och utveckling haft formen av en reflektion över socialdemokratins inflytande.³ Till saken hör också att det traditionella perspektivet står i en intim förbindelse med socialdemokratins egen historieskrivning, och att den har tjänat partiets hegemoniska anspråk.⁴ Ett talande exempel är socialminister Gustav Möllers artikel från 1948 i socialdemokraternas tidskrift *Tiden*, "Från fattighus-Sverige till social-Sverige".⁵ Möllers dramatiska rörelse från ett nära förflutet präglad av nöd och ojämlikhet till en socialdemokratisk samtid och framtid där fattigdom och klasskillnader upphört har sedan

återanvänts och omformulerats av en lång rad samhällsvetare och historiker. Flera generationer av svenska studenter har fått sina grundläggande kunskaper om svensk socialpolitik genom läroböcker som *Svensk socialpolitisk historia* av den förre generaldirektören för socialstyrelsen Karl Höjer, och *Från Fattigsverige till välfärdsstaten* av sociologen Åke Elmér.⁶

Samhällsordningen ligger som en grundton i demokraternas sätt att närma sig Sveriges historia. Härvidlag har individuella rättigheter haft en underordnad betydelse. Fokus har istället legat på reformeringens villkor, på demokratiseringen av samhällslivet och socialdemokratins och andra folkrörelser som bärare av de förändringar som Möller skisserade i sin artikel. Därmed inte sagt att företrädare för denna tradition saknat respekt för enskild rätt – som man i Sverige antar tillvaratas genom lagstiftningen. I stället handlar det om ett främlingskap inför föreställningen om ett kontrakt mellan stat och individ för att tillvarata de individuella rättigheterna. Och lika främmande är tanken att individen av naturen, eller via någon annan moralisk auktoritet, skulle förfoga över en egen sfär som staten saknar tillträde till. För demokraterna innebär mänskliga rättigheter, eller rättighetskataloger efter fransk och amerikansk förebild, att man "sätter en skranka för statsmakten", som det heter i Svensk uppslagsbok från 1951.⁷

Ur detta perspektiv blir frihet i stället något som den enskilde främst kommer i besittning av med hjälp av staten eller det allmänna. Historikerna Henrik Berggren och Lars Trägårdh har lagt denna tankegång till grund för en teori om vad de kallar "den svenska statsindividualismen". De menar att svenskarna hyser en historiskt förankrad längtan efter oberoende från alla kuvande sammanhang, marknaden likväl som kyrkan, familjen och andra lokala gemenskaper. Men till skillnad från exempelvis amerikanen har svensken inte sökt frihet från staten, utan frihet genom staten.⁸ Här måste man understryka den betydelse som traditionalisterna tillmäter det demokratiska styrelseskicket och majoritets-

principen. Endast genom parlamentarismen och demokratin kan tryggheten förverkligas och individen frigöra sig från olika förtryckande sammanhang.⁹

Ett sätt att förankra det traditionella perspektivet historiskt har varit att tala om en samförståndsanda som under århundraden skulle ha karakteriserat det svenska nationsbygget. Här bygger man på en tes som omhuldas av många svenska historiker om det politiskt aktiva och kompetenta lokalsamhället; alltsedan 1500- och 1600-talet ska svensk politisk kultur ha präglats av ett samspel mellan lokalsamhälle och centralmakt. Under 1900-talets början var denna politiska kultur avgörande för de kompromisser mellan arbete och kapital, stad och land, som lade grunden för den svenska modellen.¹⁰

Som renodlat forskningsparadigm etablerades den demokratiska utblicken under sent 1970-tal och tidigt 1980-tal. Det skedde dels i polemik med de kritiker som hävdade att det socialdemokratiska projektet var dömt att gå under i takt med industrisamhällets upplösning, dels som en kommentar till den framväxande nyliberalismen i Storbritannien och USA.¹¹ Maktresursteoretiker som Gøsta Esping-Andersen och Walter Korpi kritiserade välfärdsstatens domedagsprofeter, både liberala och postmarxistiska, för att inte beakta skillnader i socialdemokratiernas nationella möjlighetsstrukturer.¹² Som empiriskt stöd för socialdemokratiens överlevnad och välfärdsstatens framtid lutade sig maktresursteoretikerna ofta mot just det svenska exemplet. Välfärdsstatens finansiella och politiska kris var ingen generell företeelse, hävdade man. Där förutsättningarna var gynnsamma och välfärdsstatens tillskyndare verkade inom institutioner som gagnade deras ändamål, var framtidsutsikterna fortfarande goda.¹³

Det mest inflytelserika arbetet i denna tradition är Esping-Andersens *Three Worlds of Welfare Capitalism* från 1990 som mer än någon annan studie bidragit till att placera den svenska modellen i centrum för den vetenskapliga diskussionen om välfärdsstaten.¹⁴ På senare år har den internationella dimensionen

Alva og Gunnar Myrdal i deres arbejdsværelse i "Villa Myrdal" omkring 1940. Ægteparret Myrdalene spillede en central rolle i udviklingen af den svenske velfærdsstat (Foto: Arbetarrörelsen arkiv och bibliotek. Foto: Anne Holmström)

i förståelsen av den svenska modellen förstärkts i takt med forskningens internationalisering och att komparationen som vetenskaplig metod fått starkare inflytande. I jämförande studier kring välfärdsstatens framväxt är Sverige sedan länge ett standardexempel, och detta vare sig forskaren i fråga är positivt eller negativt inställd till den svenska modellen.¹⁵

Kritiken mot traditionalisternas version av berättelsen om folkhemmet har inte nödvändigtvis formulerats från ett rättighetsperspektiv. Som den finske historikern Pauli Kettunen har visat i ett antal artiklar har samhällskritiken i Sverige (och övriga nordiska länder) också varit intern och utgått från "modellens" egna normativa måttstock: politisk jämlikhet, demokratiskt deltagande och social trygghet.¹⁶ Inom socialdemokratin har det varit fråga om tid – omvandlingen har inte gått fort nog eller

avstannat på grund av partiets byråkratiseringstendenser. För grupper utanför socialdemokratin har det handlat om bristande måluppfyllelse eller om en spänning mellan välfärdsstatens mål och medel. Vem eller vilka har inte fått del av det goda som samhällsomvandlingen medfört? Klass har ställts mot kön, kön mot sexualitet, sexualitet mot etnicitet eller kroppslig förmåga.¹⁷ Här kan man alltså peka på en lång tradition inom svensk samhällskritik som på senare år har börjat uppmärksammas i den historiska forskningen med studier av 1960-talets nya vänster och ungdomsuppror, socialforskarnas kartläggning av den "ofärdiga välfärden", samt den så kallade "oblodiga revolutionen" inom jämställdhetspolitiken.¹⁸ Enligt demokraterna har liknande reformrörelser i många andra länder kommit i konflikt med samhällets normer,

medan de i Sverige fungerat som en produktiv kraft som i stället utvecklat den svenska modellen.

Konstitution och individuella rättigheter.

Den kritiska ståndpunkten

Enligt traditionalisterna har demokrati och parlamentarism varit viktiga förutsättningar för de individuella rättigheternas förverkligande. Enligt konstitutionalisterna, å andra sidan, har individen fått en svag ställning i Sverige i förhållande till majoritetens tvångsmakt. Staten anses ha prioriterat kollektivet framför enskilda människors och minoriteters kamp för erkännande. I det moderna Sverige ska individens rättigheter ha underordnats politiken. Det är naturligtvis inte så att "kritikerna" motsätter sig demokrati. Men man varnar för att rättigheter utan fast förankring i konstitution och rättstänkande tenderar att väga lätt. För denna tolkning anges konkreta exempel på hur demokratiskt fattade beslut kränkt den enskilde – t.ex. steriliseringspolitiken. Som statsvetar- och juristprofessorn Bruce Ackerman uttryckt saken: "Själva poängen med att ha rättigheter är att kunna trumfa bort beslut fattade av demokratiska institutioner som annars kan lagstifta om den kollektiva välfärden."¹⁹

Bland historiker och statsvetare slog det kritiska perspektivet igenom under sent 1980- och 1990-tal. Själva tanken att det finns en ömtålig balans mellan ett individcentrerat och ett samhällsorienterat synsätt, och att den moderna välfärdsstaten påverkat denna balans, är emellertid lika gammal som den svenska modellen. "Överallt äro vi på väg från den liberala 'rättsstaten' med dess begränsade uppgifter", kunde det heta 1945, "till en 'välfärdsstat' eller 'socialstat', som tar mindre hänsyn till individernas traditionella fri- och rättigheter men som söker lösa uppgifter av helt ny art och omfattning mer eller mindre i syfte att skapa ur ekonomisk synpunkt tryggare levnadsförhållanden för medborgarnas breda massa."²⁰ Ett fundamentalt dilemma som identifierades redan på 1940-talet var att olika

former av "samhällsvård" – fattigvård, barnavård, sjukvård, alkoholistvård etc. – kunde utföras, mer eller mindre påtvingat, utan rättsliga processer eller kontrollmekanismer. Förvisso var den demokratiska välfärdsstaten konstruerad så att den skyddade medborgaren mot olagliga häktningar och straff. Men via socialpolitiken hotade staten "att smyga sig på honom bakifrån." Den svenska rättvisan, hävdade man, var offer för "brutal byråkratisering."²¹ Denna motbild förekom också bland internationella observatörer av den svenska välfärdspolitiken. Ty även om den svenska modellen allt sedan 1930-talet hyllats som en gyllene medelväg mellan socialism och kapitalism framställdes den också som en likriktad "enpartistat" där den enskildes frihet offrats.²²

Under 1980-talet fick kritiken mot det traditionella välfärdsystemet en allt bredare förankring. Till skeptikernas skara sällade sig inte enbart politiska motståndare utan också forskare och inflytelserika socialdemokrater.²³ Den brett upplagda s.k. maktutredningen (1985-1990) tog som en av sina utgångspunkter motsättningen mellan ett "individcentrerat" och "samhällscentrerat" demokratibegrepp. I slutrapporten hette det att man nu kunde observera "slutet på en epok". Den offentliga expansionen, statliga stordriften och standardåtgärderna var "gårdagens lösningar". Det sena 1900-talets medborgare var kompetent och ställde krav – kodorden för samhällsförändringen var "individualisering" och "internationalisering". Det svenska samhället, konkluderade maktutredningen, "avlägsnar sig från den svenska modellens kollektiva demokratiideal".²⁴

Men det var inte endast den samtida välfärdsmodellen som utmanades, utan också forskarnas förhållandevis enhetliga bild av hur historien sett ut. En av maktutredningens många rapporter var historikern Yvonne Hirdmans uppmärksammade bok *Att lägga livet tillrätta* (1989). Denna blev något av ett startskott för omvärderingen av den svenska modellens historia och utlöste en animerad debatt inte minst inom den svenska arbetarrörelsen. Hirdman placerade 1930-talets social-

demokratiska socialpolitik i en utopisk tradition där maktavare agerade utifrån ett kunskapsanspråk. Hennes i förhållande till tidigare historiker nya grepp var att konsekvent peka på socialpolitikens dubbelhet och dess inbyggda maktproblem i relationen mellan stat och individ. Å ena sidan handlade reformerna om att höja människovärdet och föra folket ur fattigdomens kränkning; å andra sidan innebar medlen för denna politik att privatlivet instrumentaliserades vilket kunde innebära nya kränkningar – steriliseringspolitiken hörde till de extrema exemplen. Central för Hirdman var också den genusteoretiska analysen av hur välfärdspolitik tydliggjorde kvinnors systematiska underordning – det var i första hand kvinnors liv som de sociala ingenjörerna strävade efter att “lägga tillräta”.²⁵

Efter Hirdman följde en rad “folkhemskritiska” studier som inte – likt Hirdman – diskuterade den svenska modellens “dubbelhet” utan fokuserade på vad man menade var dess kollektivistiska och paternalistiska karaktär. Ett forskningsprojekt som under 1990-talet samlade både akademiker och debattörer beskrev den svenska välfärdspolitik som starkt “etatistisk”. Ett statligt socialpolitiskt monopol hade utvecklats, hävdade man, som inte bara begränsade de individuella initiativen och den personliga friheten utan dessutom var kostsamt och ineffektivt. Man ville lansera ett komunitärt inspirerat alternativ där civilsamhället gavs en större social uppgift.²⁶ Starkt kritisk till välfärdspolitik var också nationalekonomen Assar Lindbeck i sin uppgörelse med den svenska modellen som han menade hade hämmat den enskilde medborgarens kreativitet och initiativförmåga. Lindbeck har också lett en forskningsgrupp som fortsatt peka på hur ett stelt och icke-transparent politiskt system begränsat individernas valmöjligheter och demokratiska inflytande.²⁷

Med steriliseringsdebatten hösten 1997 skruvades tonläget upp. Sverige jämfördes med Nazityskland, både i svensk och internationell press.²⁸ Även om diskussionen så småningom nyanserades kvarstod väsentliga tolkningsfrågor: Var det möjligt att tala om en

specifik skandinavisk “välfärdsstats-eugenik”? Kunde steriliseringarna knytas till mer generella exkluderingsmekanismer inom den svenska modellen? Några historiker menade att eugeniken korresponderade väl med den tidiga socialdemokratins socialpolitiska tankegångar: tanken att betrakta människan som en samhällsresurs som skulle utnyttjas “rationellt” gjorde eugenisk sterilisering till ett legitimt verktyg.²⁹

Liksom traditionalisterna gör den svenska modellens kritiker anspråk på att säga något inte bara om nutiden, utan också om Sveriges historia före välfärdsstaten. Men den samförståndsanda som prisas av demokraterna anses här i praktiken ha urholkat medborgarskapets innehåll. Den svenska demokratiseringen, skriver en historiker, handlade inte om att höja folket till eliternas nivå, utan tvärtom om att sänka adeln till folket genom att avskaffa privilegier och rättigheter: “Följdriktigt är det också så att just rättighetstänkandet är dåligt underbyggt i svensk tradition”.³⁰ En annan tanke har varit att den bristande respekten för individen, som sägs känneteckna socialdemokratins rättstänkande, kan spåras till värdenihilismens inflytande över svensk filosofi och idédebatt vid 1900-talets början. En röd tråd sägs löpa från Axel Hägerström och den så kallade Uppsalaskolan över mellankrigstidens folkhemsidéer och kyliga sociala ingenjörskonst till efterkrigstidens universella socialförsäkringssystem och 1970-talets expanderande offentliga sektor.³¹

Som Klas Åmark har påpekat kan man spåra tre intellektuella källor bakom de senaste årens kritiska paradigm. För det första har historiker, påverkade av Foucaults maktbegrepp, intresserat sig för hur den “allomfattande” välfärdsstaten reglerat livet genom sociala och medicinska praktiker. Genusteori, för det andra, har bidragit till förståelse för hur kvinnors underordning vidmakthölls eller rentav förstärktes i ett på ytan könsneutralt välfärdssystem. För det tredje finns en kritik från liberalt eller konservativt/komunitärt håll som vänder sig mot själva utgångspunkten för den svenska välfärdsstaten med

dess kollektiva lösningar och universella principer.³² Framför allt för kritiker av det sistnämnda slaget är rättigheter, och relationen mellan stat och individ, fundamentala problem som ger nyckeln till hur en stat organiseras.³³ Den liberala kritiken har slutligen också tagit fasta på argumentet att välfärdsstaten hämmar tillväxt och initiativkraft. Enligt många ekonomer finns ett samband mellan tillväxt och konstitutionellt fastlagda individuella rättigheter som övervakas av oberoende domstolar med rätt att överpröva lagstiftande församlingars beslut.³⁴

Historia och kontext. Den tredje ståndpunkten

Demokrater och konstitutionalisterna har förmedlat slagkraftiga tolkningar av svensk samtidshistoria. Båda lägren har haft anspråk på att kunna föra tillbaka sina respektive berättel-

ser på en grundläggande nationell princip – eller historisk drivkraft om man så vill – även om man givit den olika beteckning: samförståndsanda respektive kollektivism. Men som alla “stora berättelser” lider dessa historiskrivningar av begränsningar.

Reduktionism

Den första svagheten är deras reduktionism. De vilar båda den traditionella bilden av svenska modellens framväxt – vare sig denna nu målas i ljusa eller mörka färger. Men på så sätt får de också svårt att förhålla sig till mera komplexa händelseförlopp och kan inte förklara det som faller utanför mönstret – det till synes avvikande och motsägelsefulla i svensk samtidshistoria. Demokraten måste fråga sig hur tvångsmässiga steriliseringar kunde äga rum inom ramen för en socialpolitik som syftade till att höja individens sociala värdighet. Konstitutionalisten, å sin sida, måste hantera

Valplakat från det svenske Socialdemokrati fra 1958 med partiets valsglogans for forbedringer af velfærdsstaten. (Foto: Arbejdermuseet & ABA)

det faktum att eugeniken florerade även bland det tidiga 1900-talets svenska liberaler och i USA. Och hur kommer det sig att Sverige 1975, vid tiden för den socialdemokratiska välfärdsmodellens kulmen, hörde till de första länderna i världen som förbjöd tvångssterilisering? Sådana besvärande frågor är det bäst att undvika, om man vill hålla sig till sitt övergripande tolkningsmönster.

I realiteten är det förstås så, att händelser – historiska liksom samtida – sällan är entydigt goda eller onda och att sökandet efter enkla sanningar sker förgäves. Här kan man få lärdomar från ett forskningsområde som haft att hantera inte bara en mycket svårgräpbar historisk process, utan också ställt den enskilde forskaren inför grundläggande existentiella och moraliska problem: studier kring Förintelsen. Till att börja med fokuserade historikerna på det nazistiska tänkandet och Tredje rikets ledare för att finna förklaringar till folkmordet. Under 1960- och 1970-talen vändes intresset mot Nazistatens ekonomiska och politiska strukturer medan frågor om ideologi, politiska intentioner och möjligheterna till individuella val ägnades förhållandevis liten uppmärksamhet. I sin mest förenklade form kunde dessa båda paradig förklara mordandet av 6 000 000 judar med hänvisningar till Hitlers antisemitism, eller “den moderna byråkratien”. Det syntetiska angreppssätt som emellertid växt fram under 1980- och 1990-talen utelämnar varken intentioner eller strukturer i sina förklaringsmodeller. Men som påpekas allt oftare: ju mer historikerna frilägger den komplexa process som ledde fram till Förintelsen – de många olika sätt på vilka besluten fattades och massmorden utfördes, liksom det motsägelsefulla agerandet från omvärlden – desto svårare är det att formulera en allomfattande förklaring. “Det visar sig kanske till sist vara en omöjlig uppgift, att skapa en sammanhängande beskrivning av Förintelsen som gör rättvisa både åt dess kronologi och dess aktörer”, skriver Donald Bloxham och Tony Kushner i en nyutkommen översikt över Förintelseforskningen. Till och med begreppet Förintelsen (Holocaust), noterar de, tenderar numera

att undvikas av flera forskare, eftersom det anses alltför oprecist för att användas i vetenskapliga sammanhang.³⁵

Vad förintelseforskningen i detta fall lär oss är att inte ens den mest extrema historia, som länge med sådan självklarhet delades in i vitt och svart, kan skrivas utan gråtoner. Den visar också att vittomfattande analytiska begrepp som Förintelsen – eller folkhemmet eller den svenska modellen – tenderar att låsa fast tänkandet snarare än att frigöra det. De rymmer helt enkelt inte de variationer som den historiska verkligheten vid närmare påseende visar upp. Därför är det också signifikativt att svenska forskare, som under senare år har tagit sin an ämnen som den svenska psykiatriens moderna historia, eller tvångslagstiftningens utveckling före och under folkhemseran, rört sig bort från totaliserande hypoteser om social kontroll och statlig maktutövning. De samtida aktörernas ambitioner tas på allvar, samtidigt som de sätts in i ett strukturellt sammanhang. Följdriktigt betonas hur exempelvis vårdhistorien har två sidor – *humanitet och kontroll* – som båda måste beaktas.³⁶ Det är också belysande att alltfler historiker börjat problematisera begreppet “den svenska modellen” – dess innehåll, dess funktioner och dess historiska realitet.³⁷

Ideologisk slagsida

Det andra problemet med den traditionella och kritiska beskrivningen av den svenska modellen är dess normativa slagsida. Ofta har dessa framställningar påverkats inte bara av föreställningar om hur det svenska samhället sett och ser ut, utan också av hur det *bör* vara beskaffat. Debatten mellan välfärdsmodellens traditionalister och kritiker – mellan demokrater respektive rättighetsförespråkare – har speglat en ideologisk konfliktlinje, både i en dagspolitisk och i en mera principiell konstitutionshistorisk eller rättsfilosofisk mening.

Det är till att börja med uppenbart att striden mellan den svenska välfärdsmodellens uttolkare också handlat om politikens vardagsfrågor. Demokrater och konstitutionalister representerar två diskurser i vilka historiska och

konstitutionella argument ger ammunition åt debatterna om den offentliga sektorns storlek, privatisering av sjukvård, skola och barnomsorg, föräldraförsäkringens utformning, kvotering på etnisk eller könsmässig grund, eller det statliga alkoholmonopolets fortlevnad. I mångt och mycket handlar diskussionen om var gränsen idag skall gå mellan stat och individ, det politiska och det privata, eller – med den slagkraftiga metaforen från 30-talets sociala ingenjörskonst – i vilken utsträckning samhällets institutioner skall “lägga livet till rätta”.

Men de två välfärdsparadigmen – det positiva och det kritiska – motsvaras också av en grundläggande idékonflikt som kan föras tillbaka till två moderna konstitutionella traditioner. Den första, med rötter i franska revolutionen, anser att en genomgripande förändring av samhället förutsätter en otyglad och ohämmad regeringsmakt. Den andra, med rötter i den amerikanska revolutionen, intar en mer konservativ och pragmatisk hållning. En centraliserad statsmakt är nödvändig, men lika avgörande är att skapa en institutionell struktur som gör det möjligt att kontrollera statens maktutövning.³⁸

Här närmar man sig ett klassiskt problemområde inom samhällsforskningen. Hur skall statens auktoritet utövas? Hur skall den politiska makten organiseras, fördelas och legitimeras? Det är detta problemområde som tycks producera de tolkningstviser som ramar in diskussionen kring den svenska välfärdsmodellens brister och förtjänster. För demokraterna får den svenska modellen manifesteras hur majoritetsstyre och folkligt deltagande är grundläggande för politikens värde, och en garanti mot politiskt och framför allt ekonomiskt förtryck. Individuella rättigheter, å andra sidan, står i vägen för majoriteters legitima anspråk. Folkviljan är överlägsen grundlagsskyddade rättigheter – inte minst genom att den skyddar “folket” från resursstarka individer och minoriteter. Konstitutionalisterna knyter helt andra värden till rättighetsbegreppet. Rättigheter syftar till att tämja folkets politiska passioner, att skydda individer och mi-

noriteter från styrande majoriteter. Den politiska demokratin måste kapslas in och förankras i en högre lag som är oåtkomlig för det politiska flertalet. Enligt detta synsätt riskerar majoritetsdemokrati inte bara att hota lugnet och stabiliteten, utan även att försämra politikens kvalitet.

Nya strategier

Det traditionella och det kritiska perspektivets inneboende problem – deras reduktionism och normativa utgångspunkter – har berett vägen för ett tredje perspektiv som vi här har valt att kalla kontextualism. Det rör sig inte om något enhetligt forskningsprogram, utan om tendenser till alternativa framställningssätt som blivit tydligare i forskning och debatt under senare år. Historiker och idéhistoriker – för det rör sig främst om sådana – som anslutit sig till detta tredje perspektiv försöker frigöra sig från värderingar och etablera en “neutral” position som inte tar ställning till om det förflutna varit gott eller ont, utan försöker sätta in det i sitt historiska sammanhang. Om demokraterna under lång tid stått för vinnarnas historieskrivning om den svenska modellen, och konstitutionalisterna manifesterat förlovarnas kritik, innebär det tredje perspektivet att ta fasta på aktörernas “verklighet” och de historiska skeendenas motsägelsefullhet.

För att göra detta möjligt har kontextualisterna följt tre strategier. Den första har varit att överhuvudtaget *undvika* “stora berättelser”. Det kan t.ex. betyda att ifrågasätta själva grundtanken om en specifik “svensk modell”, åtminstone såsom denna modell traditionellt har framställts. Enligt dagens välfärdshistoriker var den svenska välfärdsstaten knappast resultatet av en på förhand uttänkt “plan”, utan snarare resultatet av många små steg och anpassningar till föränderliga omständigheter. “Politik handlar ofta om att välja”, skriver Klas Åmark med hänvisning till välfärdsreformerna, men “att välja bland möjligheter man inte själv har full kontroll över.”³⁹ Den svenska modellen, menar Bo Stråth, har skapats i backspegeln.⁴⁰ I konsekvens med sådana resonemang kan man hävda att framgångsberättel-

sen om den svenska modellen, liksom dess påstådda tillkortakommanden och auktoritära inslag, handlar mindre om socialdemokratin – eller de ledande socialdemokraternas intentioner – än vad som hävdas av demokrater respektive konstitutionalister. Poängen är att den svenska välfärdsstaten inte skall betraktas som ett sammanhållet helt eller som uttryck för en konsistent politisk vilja.

Självfallet kan historiska händelser vara pusselbitar som formar ett större mönster. Men ofta behöver de också *sättas i sitt historiska sammanhang* var för sig. Detta är den tredje ståndpunktens andra strategi. Tvångsvård eller rashygieniska steriliseringar, för att ta två kontroversiella exempel från svensk 1900-talshistoria, förklaras knappast bäst genom svepande hänvisningar till den svenska välfärdsmodellen. När exempelvis historikern Jenny Björkman undersökte tvångsvårdens diskurser i ett längre tidsperspektiv fann hon att förändringarna var relativt små. I stort sett grundlades ett interventionalistisk tänkande redan under 1800-talet. När folkhemseran inleddes under 1930-talet förstärktes visserligen tidigare argument om statlig intervention, men argumenten som sådana, eller föreställningen om vilka ingrepp i medborgarnas liv som var acceptabla, byggde på redan etablerade principer.⁴¹ På liknande sätt kan steriliseringspolitiken föras tillbaka till tämligen disparata tankesår kring “ras”, mental och social “duglighet” och institutionsvård vid 1800-talets slut och 1900-talets början. Och i motsats till föreställningen om socialdemokratisk “folkhemseugenik” hade steriliseringarna stöd från i stort sett alla politiska läger. När det sedan kommer till den hårdhet med vilken steriliseringslagarna kunde tillämpas under decennier måste man bl.a. ta hänsyn såväl till byråkratiens inflytande på olika nivåer liksom till den auktoritära kultur som kunde råda inom institutionsvården.⁴²

Exemplen tvångsvård och steriliseringspolitik visar hur tidsperspektivet påverkar förståelse och förklaringsmöjligheter. Om de steriliseringslagarna som infördes 1934 och 1941 analyseras endast utifrån sin samtida kontext –

“folkhemmet” eller “den begynnande svenska välfärdsmodellen” – framstår de som mera specifika för en särskild tid än de faktiskt var, och som mera knutna till den svenska modellen än de faktiskt var. Ett alltför snävt fokus på den nationella inramningen tenderar att skapa liknande analytiska misstag: den svenska modellens “svenskhet” överdrivs. Under 1900-talets början påverkades befolkningspolitiken av rashygieniska tankegångar över hela Europa (och Amerika).⁴³ Och på 1930-talet fanns steriliseringslagarna med relativt likartat innehåll (de svenska hörde till de mindre långtgående) i så skilda politiska system som det totalitära Nazityskland, de skandinaviska parlamentariska demokratierna och USA:s konstitutionella demokrati.⁴⁴ Det sistnämnda förhållandet bör noteras, eftersom det utmanar argumentet att de eugeniska steriliseringarna i första hand skulle representera en social ingenjörskonst, statlig intervention och bristande respekt för rättigheter som var typisk för den svenska modellen. I detta fall kunde uppenbarligen inte heller ett system baserat på konstitutionellt grundade rättigheter, såsom det amerikanska, skydda medborgaren från övergrepp – den rashygieniska tankefiguren var alltför dominerande. I själva verket var USA det första land i världen som instiftade steriliseringslagarna, ett par decennier före de europeiska.⁴⁵

En tredje fruktbar strategi, för att undvika de begränsande tolkningsramarna kring den svenska samtidshistorien, är således *jämförelser i tid och rum*. Här skulle man också kunna framhålla att inte heller den rättsfilosofiska grund som brukar fästas till den svenska modellen var så typiskt svensk. Under 1800-talet var tanken på naturgivna rättigheter under attack över i stort sett hela västvärlden, och individuella rättigheter fördömdes för sina asociala konsekvenser och för att inte passa in i ett ordnat samhälle. Kritiken mot klassisk rättsteori av Hobbes, Lockes och Hegels snitt var med andra ord ingen svensk eller socialdemokratisk uppfinning, utan återfinns i såväl liberal och konservativ som marxistisk tradition. Det var trots allt den liberala utilitaris-

Skolemad til velfærdssamfundets børn. 1978. (Foto: Arbejdermuseet & ABA)

mens fader Jeremy Bentham – inte August Palm eller Hjalmar Branting – som hävdade att naturliga rättigheter “erbjuder en täckmantel för varje konspiration, skänker en mask för varje brott; de är en rustning för varje skurk, och varje slösares skattkammare”.⁴⁶

Skillnaden mellan idétraditionerna har främst att göra med huruvida man anser att de individuella rättigheterna måste underordna sig folkets, majoritetens respektive klassens universella intressen. Uppgörelsen med den moderna rättighetsteorin var en bred rörelse i västerlandets idéhistoria som fick sin svenska utformning och språkdräkt genom Hägerströms värdenihilism och arbetarrörelsens anspråk på makt och inflytande. Men den var inte begränsad till ett svenskt sammanhang. Som rättighetshistorikern Gary B. Herbert har konstaterat innebar 1800-talets djupgående och mångskiftande kritik mot rättighetsbegreppet att det under flera decennier i prakti-

ken “försvann som framskjuten del av den politiska filosofins vokabulär.”⁴⁷

Syftet med jämförelser är givetvis inte att genom historiskt relativisering underminera det vi här har kallat det kritiska paradigmet. Under den svenska välfärdsstatens moderna historia *har* staten intervenerat, och individuella rättigheter – såsom kroppslig integritet – *har* kränkts. Men frågan som historikern ställer sig är *varför?* Och här menar vi att ett förhållningssätt som utgår från historiska sammanhang och komparation erbjuder bättre svar än dem demokrater och konstitutionister vanligen presenterar.

Sammanfattning och slutdiskussion

I denna artikel har vi pekat på svagheter i de två förhärskande tolkningarna av den svenska modellen: den demokratiska och den konstitu-

tionella. Gemensamt för dem är att de klamrar sig fast vid en sedan länge etablerad historiskrivning kring välfärdsstatens framväxt och socialdemokratins betydelse för det svenska samhällets utformning. Dessutom har de en normativ slagsida – historien underordnas den dagpolitiska samhällsdebatten.

Konflikten mellan demokrater och konstitutionalisterna bottenar i olika förhållningssätt till historia och samtid. Detta sätter de också sin prägel på enskilda forskares sätt närma sig frågan om relationen mellan stat och individ. Demokraten ger oinskränkt makt till majoriteten för dagen. Alla institutioner, inklusive rättigheter, som begränsar folkflertalets manöverutrymme innebär ett legitimitetsproblem (the countermajoritarian difficulty). Konstitutionalisten å sin sida saknar inte demokratisk övertygelse, men denna formas av principen om de grundläggande rättigheternas betydelse. Så fortsätter debatten, tes mot antites, utan att deltagarna ändrar åsikt. När dessa utgångspunkter dessutom får ligga till grund för historiska tolkningar blir de mångtydigheter historien så ofta består av ett hinder. Om vitt skall vara vitt, och svart skall vara svart, måste inkonsekvenser och paradoxer slipas bort.

Vi har också urskiljt ett tredje angreppssätt, som vi menar bättre än de dominerande tolkningarna kan närma sig Sveriges moderna historia på dess egna premisser. Dem vi här kallat kontextualisterna riktar intresset mot de konkreta processer och enskilda händelser genom vilka historiska aktörer konfronterat den praktiska politikens dilemman. Vilsledande generaliseringar undviks. I stället framställs den svenska modellen som en *pågående och föränderlig tradition* som innehåller både teori och praktik – en idé som är svår att förena med demokratens dyrkan av samtiden och konstitutionalistens försök att undvika tidens begränsningar. Därmed upplöser man också traditionalisters och kritikers ofruktbara pendelrörelse mellan dikotomier som stat och individ, kollektivt och enskild, demokrati och rättigheter, eller för att ta ett konkret historiskt exempel: humanitet eller kontroll.

I bästa fall kan denna tredje ståndpunkt

också göra oss bättre rustade att möta de uppgifter som den svenska modellen står inför: den europeiska integrationen, migrationsströmmarna och välfärdsstatens finansieringsproblem. För demokraten framstår nämligen dessa förändringar som orimligt hotfulla med följd att perspektivet blir alltför defensivt. För konstitutionalisten å andra sidan ligger utmaningarna till grund för en förstärkt kritik mot modellens brister och tillkortakommanden – perspektivet blir överdrivet destruktivt. Någon medelväg, vad ekonomen Albert O. Hirschman kallar “mogen inställning”, som erkänner “att det finns faror och risker med både handling och icke-handling”, utvecklas aldrig.⁴⁸

I denna mening tjänar den tredje ståndpunkten som en bättre utgångspunkt för den pågående debatten om den svenska modellens framtid. Genom att behandla historiska händelser i sitt historiska sammanhang, undvika stora berättelser, och genom systematiska jämförelser i tid och rum skapas förutsättningar för en fördjupad förståelse inte bara av historien utan också av den politiska problemlösningens villkor i en föränderlig omvärld.

Noter

1. Marquis Childs, *Sweden. The middle way* (New Haven 1936). Om bilden av den svenska modellen: Bo Stråth, *Folkhemmet mot Europa. Ett historiskt perspektiv på 1900-talet* (Stockholm 1993); Kazimierz Musial, *Tracing the roots of the Scandinavian model. Image of progress in the era of modernization* (Florens & Berlin 1998).

2. Se t.ex.: Bo Rothstein, *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik* (Stockholm 1994); Henrik Berggren & Lars Trägårdh, *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige* (Stockholm 2006); Martin Wiklund, *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990* (Stocholm & Stehag 2006). Vi har särskilt inspirerats av en artikel av Klas Åmark: “Trygghet och tvång. Två teman i aktuell nordisk välfärdsstatshistorisk forskning”, *Arkiv. Tidskrift för studier i arbetarrörelsens historia* 91 (2004).

För texter i övrigt som fångar in motsättningen mellan rättigheter och demokrati, inklusive amerikansk forskning som varit viktig för oss, se: Bruce Acker-

- man, *We the people. Foundations* (Cambridge, Mass., 1991); Charles R. Epp, *The rights revolution. Lawyers, activists, and supreme courts in comparative perspective* (Chicago 1998); Gary B. Herbert, *A philosophical history of rights* (New Brunswick & London 2003); Richard D. Parker, 'Here the people rule' (Cambridge, Mass., 1994); Michael J. Sandel, *Democracy's discontent. America in search of a public philosophy* (Cambridge, Mass., 1996); Quentin Skinner & Bo Stråth, red., *States and citizens. History, theory, prospects* (Cambridge 2003); Cass R. Sunstein, *After the rights revolution. Reconceiving the regulatory state* (Cambridge, Mass., 1990); Rogers M. Smith, *Civic ideal. Conflicting visions of citizenship in U.S. history* (New Haven & London 1997); Charles Taylor, *Modern social imaginaries* (Durham & London 2004).
3. T.ex. Herbert Tingsten, *Den svenska socialdemokratins idéutveckling*, vol. 1–2, (Stockholm 1941); Leif Lewin, *Planhushållningsdebatten* (Uppsala 1967); Bo Rothstein, *The social democratic state. The Swedish Model and the bureaucratic problem of social reforms* (Pittsburgh 1996). Om sociologins samhällsförankring: Sanja Magdalenic, *Gendering the sociology profession. Sweden, Britain and the US* (Stockholm 2004).
4. Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs, 1892–2000* (Stockholm 2001); Roger Johansson, *Kampen om historien – Ådalen 1931. Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931–2000* (Stockholm 2001).
5. Gustav Möller, "Från fattighus-Sverige till social-Sverige", *Tiden* (1948).
6. Karl J. Höjer, *Svensk socialpolitisk historia* (Stockholm 1952); Åke Elmér, *Från Fattigsverige till välfärdsstaten* (Stockholm 1963). Jfr Klaus Misgeld m.fl., red., *Socialdemokratins samhälle, 1889–1989* (Stockholm 1988); Francis Sejersted, *Socialdemokratins tidsålder* (Nora 2005).
7. *Svensk Uppslagsbok*, vol. 20, "Mänskliga rättigheter" (Stockholm 1951), spalt 739.
8. Berggren & Trägårdh 2006.
9. Jfr Walter Korpi, *The working class in welfare capitalism. Work, union and politics in Sweden* (London 1978); Walter Korpi, *The democratic class struggle* (London 1983).
10. För utgångspunkterna: Eva Österberg, "Folklig mentalitet och statlig makt", *Scandia. Tidskrift för historisk forskning* (1992); Eva Österberg, "Vardagens sköra samförstånd", i: Gunnar Broberg, Ulla Wikander & Klas Åmark, red., *Tänka tycka tro. Svensk historia underifrån* (Stockholm 1993). Jfr Börje Harnesk, "Den svenska modellens tidigmoderna rötter?", *Historisk tidskrift* 122:1 (2002); Johan Holm, "Härskarmakten och undersåtarna. Legitimitet och maktutövning i tidigmodern tid", *Historisk tidskrift* 125:3 (2005).
11. Urban Lundberg, *Juvelen i kronan. Socialdemokraterna och den allmänna pensionen* (Stockholm 2003).
12. John Stephens, *The transition from capitalism to socialism* (London 1979); Gøsta Esping Andersen, *Politics against markets. The social democratic road to power* (Princeton 1985).
13. Wolfgang Merkel, "After the Golden Age. Is social democracy doomed to decline", i: Christiane Lemke & Gary Marks, red., *The crisis of socialism in Europe* (Durham 1992).
14. Gøsta Esping Andersen, *Three worlds of welfare capitalism* (Princeton 1990).
15. Peter Baldwin, "The Scandinavian origins of the social interpretation of the welfare state", *Comparative Studies in Society and History* 31 (1989). Jfr Niels Finn Christiansen & Pirjo Markkola, "Introduction", i: Niels Finn Christiansen m.fl., red., *The Nordic model of welfare. A historical reappraisal* (Köpenhamn 2006).
16. Pauli Kettunen, "Globalisation and the criteria of 'us'. A historical perspective on the discussion of the Nordic model and new challenges", i: Daniel Flemming m.fl., red., *Global redefining of working life. A new Nordic agenda for competence and participation?* (Köpenhamn 1998).
17. Urban Lundberg & Klaus Petersen, "Immanent, transzendent und exterritorial. Dänische und schwedische Sozialdemokratie und die ideologische Herausforderung des Wohlfahrtsstaates in den letzten 30. Jahren", *Nordeuropaforum* Heft 2 (1999).
18. Kim Salomon, *Rebeller i takt med tiden. FNL-rörelsen och 1960-talets politiska ritualer* (Stockholm 1996); Britt Hultén, *Förändra verkligheten. Det sociala reportaget från Zola till Zaremba* (Stockholm 1995); Christina Florin & Bengt Nilsson, "'Something in the nature of a bloodless revolution'. How new gender relations became gender equality policy in Sweden in the nineteen-sixties and seventies", i: Rolf Torstendahl, red., *State policy and gender system in the two German states and Sweden 1945–1989* (Uppsala 1999); Lundberg & Petersen (1999).
19. Ackerman (1991), 11.
20. Carl Björkman & Hilding Eek, red., *Rätten att leva. En samling kritiska studier i svensk rättvisa* (Stockholm 1945), 66. I boken skriver nio författare kritiska essäer om den svenska rättsstaten.
21. Björkman & Eek, red. (1945), 8, 67. Under efterkrigstiden skulle namnkunniga debattörer som författaren Vilhelm Moberg, juristprofessorn Gustaf Petré, samt journalisterna Maciej Zaremba och Anders Isaksson återkomma till temat om det svenska

- rättstänkandets underskott. Se t.ex.: Vilhelm Moberg, *Att övervaka överheten* (Stockholm 1953); Gustaf Petrén, *Rättsstatens förfall* (Stockholm 1990); Maciej Zaremba, *Minken i folkhemmet* (Stockholm 1992); Anders Isaksson, *Alltid mer, aldrig nog. Om medborgaren, staten och välfärden* (Stockholm 1994).
22. Se särskilt Roland Huntford, *The new totalitarians* (London 1971), på svenska som *Det blinda Sverige* (1972). Även Hans Magnus Enzenberger, *Svensk höst* (Stockholm 1982). Också Marquis Childs – nu 77 år gammal – återvände till det svenska exemplet, men ur en kritisk synvinkel. Det var dock inte så mycket folkhemstanken, som att välfärdspolitiken sprängt sina ekonomiska ramar, som kom honom att spekulera kring den svenska modellens möjligheter. Marquis Childs, *Sweden. The middle way on trial* (New Haven 1980).
23. T.ex. Journalisten Anders Isaksson, ekonomen Bo Södersten och tidigare finansministern Kjell-Olof Feldt.
24. Statens offentliga utredningar 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*, särsk. kap. 1 och 11.
25. Yvonne Hirdman, *Att lägga livet tillrätta. Studier i svensk folkhemspolitik* (Stockholm 1989).
26. Håkan Arvidsson, Lennart Berntson & Lars Denckik, *Modernisering och välfärd. Om stat, individ och civilt samhälle i Sverige* (Stockholm 1994); Hans L. Zetterberg & Carl Johan Ljungberg, *Vårt land – den svenska socialstaten. Slutrapport från ett forskningsprogram* (Stockholm 1997).
27. Assar Lindbeck, *The Swedish experiment* (Stockholm 1997); Assar Lindbeck m.fl., *Politisk makt med oklart ansvar* (Stockholm 2000).
28. Så skrev t.ex. *Washington Post* om “a 40-year Nazi-style campaign of forced sterilization” som skulle ha pågått i Sverige (*Washington Post*, 25/8 1997, A13). För den svenska debatten: Åsa Kroon, *Debattens dynamik. Hur budskap och betydelser förvandlas i mediedebatter* (Linköping 2001); Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001).
29. För olika perspektiv på steriliseringarna som historiskt fenomen, se: Gunnar Broberg & Mattias Tydén, *Oönskade i folkhemmet. Rashygien och sterilisering i Sverige* (Stockholm 1991); Gunnar Broberg & Nils Roll Hansen, red., *Eugenics and the welfare state. Sterilization policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland* (East Lansing 1996); Maija Runcis, *Steriliseringar i folkhemmet* (Stockholm 1998); Maciej Zaremba, *De rena och de andra. Om tvångssteriliseringar, rashygien och arvsynd* (Stockholm 1999); Mattias Tydén, *Från politik till praktik. De svenska steriliseringslagarna 1935–1975*, 2:a utök. uppl. (Stockholm 2002); Alberto Spektrowski & Elisabeth Mizrahi, “Eugenics and the welfare state in Sweden. The politics of social margins and the idea of a productive society”, *Journal of Contemporary History* 39 (2004), samt temanumret med internationella blickar på skandinavisk rashygien: *Scandinavian Journal of History* 24:2 (1999).
30. Lars Trägårdh, “Svenskhet och civilitet”, i: Lars Trägårdh, red., *Civilt samhälle kontra offentlig sektor* (Stockholm 1995), 20.
31. För de idéhistoriska rötterna se Staffan Källström, *Den gode nihilisten. Axel Hägerström och striderna kring uppsalafilosofin* (Stockholm 1986); Ola Sigurdson, *Den lyckliga filosofin. Etik och politik hos Hägerström, Tingsten, makarna Myrdal och Hedenius* (Stockholm & Stehag 2000).
32. Åmark (2004).
33. T.ex.: Joakim Nergelius, red., *Makt utan motvikt. Om demokrati och konstitutionalism* (Stockholm 1999); Ingvar Mattson & Olof Petersson, red., *Svensk författningspolitik* (Stockholm 2003); Olof Petersson & Eivind Smith, red., *Konstitutionell demokrati* (Stockholm 2004); Olof Petersson m.fl., *Demokratis grundlag. Demokratirådets rapport 2004* (Stockholm 2004).
34. En introduktion till teoribildningen kring institutionell ekonomi finner man i Ran Hirschl, *Towards juristocracy. The origins and consequences of the new constitutionalism* (Cambridge, Mass., 2004); Roger D. Congleton, *Att förbättra demokratin. En politisk-ekonomisk analys av Sveriges grundlag* (Stockholm 2002).
35. Donald Bloxham & Tony Kushner, *The Holocaust. Critical historical approaches* (Manchester 2005), 3, cit. 212. Jfr Stéphane Bruchfeld, “Är det dags att göra sig av med ‘Förintelsen’? Reflektioner kring en benämning”, i: Lars M Andersson & Karin Kvist Geverts, red., *Tankar i “judefrågan”. Nedslag i den svenska antisemitismens historia* (under utgivning, 2007).
36. Jenny Björkman, *Vård för samhällets bästa. Debatten om tvångsvård i svensk lagstiftning 1850–1970* (Stockholm 2001). Se vidare flera av uppsatserna i temanumret “Kropp och hälsa” av *Historisk tidskrift* 121:4 (2001).
37. Detta framgick tydligt under sessioner som “Bildn av Sverige” och “Demokrati och rättigheter” vid konferensen “Historia i samtiden. Samtiden i historien”, Stockholms universitet, 5–6/10 2006. Arrangör: Nätverket för modern politisk historia. Och för en tidigare version av en sådan ansats: Per Thullberg & Kjell Östberg, red., *Den svenska modellen* (Lund 1994).
38. Scott Gordon, *Controlling the state. Constitutionalism from ancient Athens to today* (Cambridge, Mass., 1999).

39. Klas Åmark, *Hundra år av välfärdspolitik. Välfärdsstatens framväxt i Norge och Sverige* (Umeå 2005), 276–282 (cit. 279); Se även Niels Finn Christensen, red., *The Nordic model of welfare. A historical reappraisal* (Köpenhamn 2006).
40. Bo Stråth, *Mellan två fonder. LO och den svenska modellen* (Stockholm 1998).
41. Björkman (2001).
42. Tydén (2002).
43. Maria Sophia Quine, *Population politics in twentieth-century Europe. Fascist dictatorships and liberal democracies* (London & New York 1996).
44. Gisela Bock, *Zwangsterilisation im Nationalsozialismus. Studien zur Rassenpolitik und Frauenpolitik* (Opladen 1986); Philip R. Reilly, *The surgical solution. A history of involuntary sterilization in the United States* (Baltimore & London 1991); Broberg & Roll Hansen, red. (1996).
45. Jfr Reilly (1991); Daniel J. Kevles, *In the name of eugenics. Genetics and the uses of human heredity* [1985], ny uppl. (Cambridge, Mass. & London 1995); Diane B. Paul, *Controlling human heredity. 1865 to the present* (Atlantic Highlands 1995).
46. Citatet hämtat från Herbert (2003), 260.
47. Herbert (2003), 286.
48. Albert O. Hirschman, *The rhetoric of reaction. Perversity, futility, jeopardy*, (Cambridge, Mass., 1991), 153.
- Broberg, Gunnar & Mattias Tydén, *Oönskade i folkhemmet. Rashygien och sterilise-ring i Sverige* (Stockholm 1991).
- Broberg, Gunnar & Nils Roll Hansen, red., *Eugenics and the welfare state. Sterilization policy in Denmark, Sweden, Norway, and Finland* (East Lansing 1996).
- Bruchfeld, Stéphane, “Är det dags att göra sig av med ‘Förintelsen’? Reflektioner kring en benämning”, i: Lars M Andersson & Karin Kvist Geverts, red., *Tankar i “judefrågan”. Nedslag i den svenska antisemitismens historia* (under utgivning, 2007).
- Childs, Marquis, Sweden. *The middle way* (New Haven 1936).
- Childs, Marquis, Sweden. *The middle way on trial* (New Haven 1980).
- Christensen, Niels Finn, red., *The Nordic model of welfare. A historical reappraisal* (Köpenhamn 2006).
- Congleton, Roger D., *Att förbättra demokratin. En politisk-ekonomisk analys av Sveriges grundlag* (Stockholm 2002).
- Elmér, Åke, *Från Fattigsverige till välfärdsstaten* (Stockholm 1963).
- Enzenberger, Hans Magnus, *Svensk höst* (Stockholm 1982).
- Epp, Charles R., *The rights revolution. Lawyers, activists, and supreme courts in comparative perspective* (Chicago 1998).
- Esping Andersen, Gøsta, *Politics against markets. The social democratic road to power* (Princeton 1985).
- Esping Andersen, Gøsta, *Three worlds of welfare capitalism* (Princeton 1990).
- Florin, Christina & Bengt Nilsson, “‘Something in the nature of a bloodless revolution’. How new gender relations became gender equality policy in Sweden in the nineteen-sixties and seventies”, i: Rolf Torstendahl, red., *State policy and gender system in the two German states and Sweden 1945–1989* (Uppsala 1999).
- Gordon, Scott, *Controlling the state. Constitutionalism from ancient Athens to today* (Cambridge, Mass., 1999).
- Harnesk, Börje, “Den svenska modellens tidigmoderna rötter?”, *Historisk tidskrift*, 122:1 (2002).
- Herbert, Gary B., *A philosophical history of rights* (New Brunswick & London 2003).
- Hirdman, Yvonne, *Att lägga livet tillrätta. Studier i svensk folkhemspolitik* (Stockholm 1989).
- Hirschl, Ran, *Towards juristocracy. The origins and consequences of the new constitutionalism* (Cambridge, Mass., 2004).
- Hirschman, Albert O., *The rhetoric of reaction. Perversity, futility, jeopardy*, (Cambridge, Mass., 1991).
- *Historisk tidskrift*, Tema: Kropp och hälsa, 121:4 (2001).

Referenser

- Ackerman, Bruce, *We the people. Foundations* (Cambridge, Mass., 1991).
- Arvidsson, Håkan, Lennart Berntson & Lars Dencik, *Modernisering och välfärd. Om stat, individ och civilt samhälle i Sverige* (Stockholm 1994).
- Baldwin, Peter, “The Scandinavian origins of the social interpretation of the welfare state”, *Comparative Studies in Society and History*, vol. 31 (1989).
- Berggren, Henrik & Lars Trägårdh, *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige* (Stockholm 2006).
- Björkman, Carl & Hilding Eek, red., *Rätten att leva. En samling kritiska studier i svensk rättvisa* (Stockholm 1945).
- Björkman, Jenny, *Vård för samhällets bästa. Debatten om tvångsvård i svensk lag-stiftning 1850–1970* (Stockholm 2001).
- Bloxham, Donald & Tony Kushner, *The Holocaust. Critical historical approaches* (Manchester 2005).
- Bock, Gisela, *Zwangsterilisation im Nationalsozialismus. Studien zur Rassenpolitik und Frauenpolitik* (Opladen 1986).

- Holm, Johan, "Härskarmakten och undersåtarna: Legitimitet och maktutövning i tidigmodern tid", *Historisk tidskrift*, 125:3 (2005).
- Hultén, Britt, *Förändra verkligheten. Det sociala reportaget från Zola till Zaremba* (Stockholm 1995).
- Huntford, Roland, *The new totalitarians* (London 1971), på svenska som *Det blinda Sverige* (1972).
- Höjer, Karl J., *Svensk socialpolitisk historia* (Stockholm 1952).
- Isaksson, Anders, *Alltid mer, aldrig nog. Om medborgaren, staten och välfärden* (Stockholm 1994).
- Johansson, Roger, *Kampen om historien – Ådalen 1931. Sociala konflikter, historie-medvetande och historiebruk 1931–2000* (Stockholm 2001).
- Kettunen, Pauli, "Globalisation and the criteria of 'us'. A historical perspective on the discussion of the Nordic model and new challenges", i: Daniel Flemming m.fl., red., *Global redefining of working life. A new Nordic agenda for competence and participation?* (Köpenhamn 1998).
- Kevles, Daniel J., *In the name of eugenics. Genetics and the uses of human heredity* [1985], ny uppl. (Cambridge, Mass. & London 1995).
- Korpi, Walter, *The working class in welfare capitalism. Work, union and politics in Sweden* (London 1978).
- Korpi, Walter, *The democratic class struggle* (London 1983).
- Kroon, Åsa, *Debattens dynamik. Hur budskap och betydelse förändras i mediedebatter* (Linköping 2001).
- Källström, Staffan, *Den gode nihilisten. Axel Hägerström och striderna kring Uppsalafilosofin* (Stockholm 1986).
- Lewin, Leif, *Planhushållningsdebatten* (Uppsala 1967).
- Lindbeck, Assar, *The Swedish experiment* (Stockholm 1997).
- Lindbeck, Assar m.fl., *Politisk makt med oklart ansvar* (Stockholm 2000).
- Linderborg, Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia. Historiekrivning som ideologisk maktresurs, 1892–2000* (Stockholm 2001).
- Lundberg, Urban, *Juvelen i kronan. Socialdemokraterna och den allmänna pensionen* (Stockholm 2003).
- Lundberg, Urban & Klaus Petersen, "Immanent, transzendent und exterritorial. Dänische und schwedische Sozialdemokratie und die ideologische Herausforderung des Wohlfahrtsstaates in den letzten 30 Jahren", *Nordeuropaforum* Heft 2 (1999).
- Magdalenic, Sanja, *Gendering the sociology profession. Sweden, Britain and the US* (Stockholm 2004).
- Mattson, Ingvar & Olof Petersson, red., *Svensk författningsspolitik* (Stockholm 2003).
- Merkel, Wolfgang, "After the Golden Age. Is social democracy doomed to decline?", i: Christiane Lemke & Gary Marks, red., *The crisis of socialism in Europe* (Durham 1992).
- Misgeld, Klaus m.fl., red., *Socialdemokraternas samhälle, 1889–1989* (Stockholm 1988).
- Moberg, Vilhelm, *Att övervaka överheten* (Stockholm 1953).
- Musial, Kazimierz, *Tracing the roots of the Scandinavian model. Image of progress in the era of modernization* (Florens & Berlin 1998).
- Möller, Gustav, "Från fattighus-Sverige till social-Sverige", *Tiden* (1948).
- Nergelius, Joakim, red., *Makt utan motvikt. Om demokrati och konstitutionalism* (Stockholm 1999).
- Parker, Richard D., *'Here the people rule'* (Cambridge, Mass., 1994).
- Paul, Diane B., *Controlling human heredity. 1865 to the present* (Atlantic Highlands 1995).
- Petersson, Olof & Eivind Smith, red., *Konstitutionell demokrati* (Stockholm 2004).
- Petersson, Olof m.fl., *Demokraternas grundlag. Demokratirådets rapport 2004* (Stockholm 2004).
- Petré, Gustaf, *Rättsstatens förfall* (Stockholm 1990).
- Quine, Maria Sophia, *Population politics in twentieth-century Europe. Fascist dictatorships and liberal democracies* (London & New York 1996).
- Reilly, Philip R., *The surgical solution. A history of involuntary sterilization in the United States* (Baltimore & London 1991).
- Rothstein, Bo, *The social democratic state. The Swedish Model and the bureaucratic problem of social reforms* (Pittsburgh 1996).
- Rothstein, Bo, *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik* (Stockholm 1994).
- Runcis, Maija, *Steriliseringar i folkhemmet* (Stockholm 1998).
- Salomon, Kim, *Rebeller i takt med tiden. FNL-rörelsen och 1960-talets politiska ritualer* (Stockholm 1996).
- Sandel, Michael J., *Democracy's discontent. America in search of a public philosophy* (Cambridge, Mass., 1996).
- *Scandinavian Journal of History*, Tema: Skandinavisk steriliseringspolitik, 24:2 (1999).
- Sejersted, Francis, *Socialdemokraternas tidsålder* (Nora 2005).
- Sigurdson, Ola, *Den lyckliga filosofin. Etik och politik hos Hägerström, Tingsten, makarna Myrdal och Hedenius* (Stockholm & Stehag 2000).
- Skinner, Quentin & Bo Stråth, red., *States and citizens. History, theory, prospects*. (Cambridge 2003).
- Smith, Rogers M., *Civic ideal. Conflicting visions of citizenship in U.S. history* (New Haven & London 1997).

- Spektrowski, Alberto & Elisabet Mizrachi, "Eugenics and the welfare state in Sweden. The politics of social margins and the idea of a productive society", *Journal of Contemporary History*, 39 (2004).
- Statens offentliga utredningar 1990:44, *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*.
- Stephens, John, *The transition from capitalism to socialism* (London 1979).
- Stråth, Bo, *Folkhemmet mot Europa. Ett historiskt perspektiv på 1900-talet* (Stockholm 1993).
- Stråth, Bo, *Mellan två fonder. LO och den svenska modellen* (Stockholm 1998).
- Sunstein, Cass R., *After the rights revolution. Reconceiving the regulatory state* (Cambridge, Mass., 1990).
- *Svensk Uppslagsbok* (Stockholm 1951).
- Taylor, Charles, *Modern social imaginaries* (Durham & London 2004).
- Thullberg, Per & Kjell Östberg, red., *Den svenska modellen* (Lund 1994).
- Tingsten, Herbert, *Den svenska socialdemokratins idéutveckling*, vol. 1–2, (Stockholm 1941).
- Trägårdh, Lars, "Svenskhet och civilitet", i: Lars Trägårdh, red., *Civilt samhälle kontra offentlig sektor* (Stockholm 1995).
- Tydén, Mattias, *Från politik till praktik. De svenska steriliseringslagarna 1935–1975*, 2:a utök. uppl. (Stockholm 2002).
- *Washington Post*, 25/8 1997.
- Wiklund, Martin, *I det modernas landskap. Historisk orientering och kritiska berättelser om det moderna Sverige mellan 1960 och 1990* (Stockholm & Stehag 2006)
- Zander, Ulf, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte* (Lund 2001).
- Zaremba, Maciej, *Minken i folkhemmet* (Stockholm 1992).
- Zaremba, Maciej, *De rena och de andra. Om tvångsteriliseringar, rashygien och arvsynd* (Stockholm 1999).
- Zetterberg, Hans L. & Carl Johan Ljungberg, *Vårt land – den svenska socialstaten. Slutrapport från ett forskningsprogram* (Stockholm 1997).
- Åmark, Klas, "Trygghet och tvång. Två teman i aktuell nordisk välfärdsstatshistorisk forskning", *Arkiv. Tidskrift för studier i arbetarrörelsens historia* 91 (2004).
- Åmark, Klas, *Hundra år av välfärdsolitik. Välfärdsstatens framväxt i Norge och Sverige* (Umeå 2005).
- Österberg, Eva, "Folklig mentalitet och statlig makt", *Scandia. Tidskrift för historisk forskning* (1992).
- Österberg, Eva, "Vardagens sköra samförstånd", i: Gunnar Broberg, Ulla Wikander & Klas Åmark, red., *Tänka tycka tro. Svensk historia underifrån* (Stockholm 1993).

Abstract

Urban Lundberg & Mattias Tydén: Sweden – A Model in Dispute: Three Approaches to the History of Swedish Welfare. *Arbejderhistorie* 2/2008, p. 52-68.

Two versions of the history of Swedish welfare politics have dominated recent Swedish historiography. This article argues that neither the "traditionalists," who write the history of modern Sweden as a success story, nor the "critics," who describe the same era as a period of the majority's oppression of the individual, draw a relevant picture of the development. Such simplified arguments have been forced into existence by a historiography that is used as a "weapon in the battle over future welfare politics." In the same manner, historiography has used current moral views when discussing the organization and contents of social politics in the past. Comparisons with past and with other countries, however, show that many of the practices that have been regarded as typical for the Swedish welfare state can be found in other times and places. A third position, labeled "contextualism," can further a multi-dimensional understanding of the relation between state and individual and can therefore create a better base for the ongoing debate about the future of the Swedish model.

Urban Lundberg, ph.d. i historie
 Institutet för Framtidsstudier i Stockholm
 Email: Urban.Lundberg@framtidstudier.se

Mattias Tydén, ph.d. i historie
 Institutet för Framtidsstudier i Stockholm
 Email: Mattias.Tydén@Framtidstudier.se